

Khai thác đề tài và xử lý chất liệu trong sản xuất phim tài liệu

ThS ĐINH NGỌC SƠN

Học viện Báo chí và Tuyên truyền; Email: dinhngocs@gmail.com

Nhận ngày 5 tháng 10 năm 2022; chấp nhận đăng tháng 11 năm 2022.

Tóm tắt: Phim tài liệu là thể loại tác phẩm được sản xuất và phát sóng trên nhiều kênh truyền hình. Ngày nay khi thiết bị làm phim trở nên phổ biến thì nhiều người đã bắt tay vào sản xuất phim tài liệu để truyền thông trên nhiều nền tảng khác nhau. Khai thác chất liệu để sản xuất phim tài liệu là công việc quan trọng của mỗi người làm phim. Bài viết tập trung phân tích các chất liệu được sử dụng trong phim tài liệu và cách xử lý chúng để tạo nên giá trị cho mỗi bộ phim.

Từ khóa: đề tài phim tài liệu; chất liệu làm phim tài liệu; phim tài liệu; kịch bản phim tài liệu; sản xuất phim tài liệu.

Abstract: Documentaries are produced and broadcast on lots of television channels. Today, when filmmaking equipment has become more popular, people have started making documentaries to communicate on different platforms. Exploiting materials to make documentaries is an important job of every filmmaker. The article focuses on analyzing the materials used in documentaries and how to process them to create value for each film.

Keywords: documentaries; topics for documentaries; materials for documentaries; documentary screenplays; documentary filmmaking.

1. Đặt vấn đề

Năm 1896, khi anh em nhà Lumiere chiếu bộ phim “Arrival of a Train at La Ciotat” (Chuyến tàu đến ga La Ciotat), người ta kể rằng có người đã trốn khỏi rạp chiếu phim vì họ tưởng có một đoàn tàu đang chạy tới phía mình. Những bộ phim đầu tiên đó đã gây được ấn tượng rất lớn đối với khán giả. Mặc dù những bộ phim này được gọi là hiện thực, đạo diễn đã thể hiện tinh thần sáng tạo của phim tài liệu về vị trí máy quay và khung hình⁽¹⁾.

Những bộ phim anh em của Lumiere ban đầu được gọi là “phim thực tế”, và được coi là hình thức làm phim tài liệu sớm nhất. Một số phim ngắn đầu tiên nổi tiếng của họ bao gồm “Horse Trick Riders”, “The Gardener”, “Blacksmiths”, “Baby’s Breakfast” và “Jumping Onto the Blanket”. Tất cả những bộ phim này đều có thời lượng từ 40 đến 50 giây. Mãi đến năm 1903, điện ảnh tường thuật mới được giới thiệu với bộ phim đầu tay của Edwin S. Porter “The Great Train Robbery”⁽²⁾.

Vào những năm 1920, trong thời kỳ Liên Xô phát

minh ra điện ảnh, Dziga Vertov đã dùng máy quay phim của mình thử nghiệm khả năng di chuyển, chỉnh sửa và ghi lại cuộc sống trên đường phố.

Năm 1922, Robert Flaherty đạo diễn phim người Mỹ là người tiên phong trong lĩnh vực làm phim tài liệu. Ông đã sử dụng việc chỉnh sửa để sắp xếp cảnh quay thực tế và bối cảnh thành một câu chuyện. Do đó, bộ phim Nanook of the North (1922) của ông được công nhận là tác phẩm tài liệu danh giá và được coi là bộ phim tài liệu đầy đủ đầu tiên. Nhân vật trung tâm trong bộ phim là thợ săn người Eskimo, Nanook, đang đấu tranh để tồn tại giữa môi trường thiên nhiên lạnh giá khắc nghiệt.

Khi các rạp chiếu phim phát triển thì xu hướng làm phim tài liệu điện ảnh giai đoạn đầu cho thấy các đạo diễn đã phản ánh hiện thực qua các câu chuyện của mình. Phim tài liệu châu Âu những năm 1930, có xu hướng phản ánh hiện thực các vấn đề đô thị và cuộc sống người dân. Năm 1932, đạo diễn Luis Bunuel đã sản xuất bộ phim “Land Without Bread” về cảnh nghèo đói và đau khổ kinh hoàng ở một ngôi

làng hẻo lánh biên giới Tây Ban Nha với Bồ Đào Nha. Bộ phim khiến người xem sôi sục vì tức giận trước một hệ thống xã hội lúc bấy giờ.

Vào những năm 1950 khi máy quay phim có những bước phát triển: đồng bộ hình ảnh và âm thanh để có thể di chuyển theo nhân vật đã tác động mạnh tới cách thức làm phim tài liệu.

Những năm 1980 - 2000 trước sự phát triển mạnh mẽ của truyền hình, phim tài liệu phát triển theo 2 hướng: Phim tài liệu thực tế thường được sản xuất và phát sóng trên truyền hình và phim tài liệu theo hướng “sáng tạo” cho điện ảnh. Các thiết bị sản xuất như máy quay phim và bàn dựng phi tuyến đã giúp các đạo diễn sáng tạo phim tài liệu từ nhiều chất liệu và nhiều phong cách làm phim.

Nhìn lại lịch sử phim tài liệu cho thấy: dù phim tài liệu được làm theo phong cách nào thì vấn đề đặc trưng là phản ánh hiện thực cuộc sống theo những góc nhìn khác nhau và đề tài cũng như chất liệu là yếu tố then chốt tạo nên giá trị tác phẩm.

2. Nội dung

2.1 Khai thác đề tài làm phim tài liệu

Đề tài là một phần chất liệu cuộc sống đã được chọn lựa, khái quát và nhận thức theo lập trường tác giả. Ở đây, vai trò cái tôi chủ quan của người làm phim đã xuất hiện và được khẳng định. Tuy nhiên, đề tài cũng chỉ là một phần trong kho tàng chất liệu mà tác giả đã có, được lấy ra sử dụng, nhưng nó lại đòi hỏi rất nhiều cái mà tác giả chưa có, cần phải bổ sung. Chẳng hạn như có người muốn làm phim về chiến dịch Điện Biên Phủ trên không. Mọi chất liệu đều có sẵn và nhiều đến mức dư thừa. Nhưng khi cần tái hiện lại cảnh đồng bào ta đi sơ tán, thì khó tìm ra được một chiếc xe bò kéo vào thời đó...

Có những đề tài được coi là lớn và cũng có những đề tài bị coi là nhỏ. Nhưng lớn hay nhỏ, quan trọng hay không lại phụ thuộc rất nhiều vào đạo diễn. Cũng nên lưu ý mối quan hệ giữa đề tài và phong cách tác giả, đề tài và thể loại tác phẩm, quan niệm sáng tác của những người làm phim, v.v.

Việc sưu tầm chất liệu và lựa chọn đề tài không nằm ngoài những đặc trưng cơ bản của truyền hình với những sở trường và sở đoản của nó. Bên cạnh có, còn cả vấn đề thời lượng, vì theo qui định của nhà đài, mỗi bộ phim hay tập phim tài liệu truyền hình chỉ được phép gói gọn trong khoảng gần ba mươi phút.

So sánh đề tài phóng sự và phim tài liệu:

<i>Phóng sự</i>	<i>Phim tài liệu</i>
Đề tài mang tính thời sự hàng ngày: Câu chuyện tăng giá xăng dầu, bão lụt, hạn hán....	Đề tài mang tính khái quát, khảo cứu về một vấn đề: tình quy luật đại diện cho xu hướng, giá trị lịch sử, trào lưu điển hình....
Đề tài phóng sự được sản xuất ngay để phát sóng. Đề tài đề lâu sẽ không còn giá trị bởi tính thời sự.	Đề tài phim tài liệu cần có thời gian để sản xuất, có những đề tài sau nhiều năm vẫn có thể làm phim.
Đề tài nhìn nhận trong một thời điểm hiện tại để phản ánh dưới một góc độ nhất định	Đề tài được nhìn nhận trong quá trình để so sánh tìm các giá trị mang tính khái quát.
Đề tài có ảnh hưởng tới cộng đồng mà phóng sự đề cập	Phim tài liệu mang giá trị cộng đồng lớn ảnh hưởng tới khu vực và thậm chí quốc tế.

Đề tài phim tài liệu trước hết là hiện thực cuộc sống được các nhà làm phim ghi lại dưới góc nhìn của ống kính điện ảnh và truyền hình. Từ cách làm phim giai đoạn đầu ghi lại hình ảnh chân thực của cuộc sống, sau đó phim tài liệu điện ảnh bắt đầu được các đạo diễn phát triển câu chuyện với lời bình đi cùng hình ảnh.

Mỗi đạo diễn dần hình thành phong cách làm phim, họ lựa chọn đề tài và phát triển câu chuyện theo phong cách của mình. Đề tài như một điểm khởi đầu để các đạo diễn tập hợp chất liệu cho bộ phim và góc độ của phim sẽ quyết định những cảnh quay cụ thể, những nhân vật sẽ xuất hiện...

Yếu tố chủ quan và khách quan trong việc xác định đề tài làm phim là vấn đề được nhìn nhận khác nhau. Có người cho rằng phim tài liệu là sự thật khách quan được phản ánh trong phim, nhưng cũng có ý kiến cho rằng những hình ảnh khách quan đó được tập hợp qua lăng kính chủ quan của đạo diễn.

Đạo diễn Andy Glynn, Giám đốc điều hành của Mosaic Films khi trả lời phỏng vấn tạp chí Người Làm báo cho rằng: “Tôi không bao giờ tán thành với quan niệm rằng một bộ phim tài liệu là “sự thật” hoặc “thực tại khách quan” trong sâu thẳm của bộ phim. Nó thực sự không! Khoảnh khắc bất cứ ai bấm máy và quyết định chia nó vào người A chứ không phải người B, thì quá trình biên tập đã diễn ra. Cách chúng ta quay phim, phỏng vấn, biên tập và xây dựng một bộ phim tài liệu có nghĩa là nó mang tính chủ quan, không khách quan”⁽³⁾.

Khai thác đề tài làm phim tài liệu là ý tưởng chủ quan của người làm phim, sự lựa chọn ấy phụ thuộc vào mỗi cá nhân. Họ xuất thân từ những quốc gia bị ảnh hưởng bởi văn hoá, tôn giáo, điều kiện chính trị, xã hội cũng như vấn đề kinh tế khác nhau, do đó đề

tài làm phim luôn bị chi phối bởi nhiều yếu tố.

Những đề tài phim tài liệu được đặt hàng sản xuất thì đề tài ấy phải phù hợp với người đặt hàng với mục tiêu truyền thông rõ ràng. Với những đề tài do các kênh truyền hình sản xuất cũng có hệ thống tiêu chí để các đạo diễn lựa chọn và kịch bản chỉ được sản xuất khi đáp ứng các yêu cầu của kênh truyền hình.

Ngày nay, khi các thiết bị làm phim phổ biến, các nhà sản xuất tư nhân tham gia vào làm phim tài liệu nhiều hơn thì các góc độ đề tài được mở rộng, tính đa dạng và phong phú trong cách làm phim tăng lên. Những câu chuyện, nhân vật trong cuộc sống đời thường xuất hiện nhiều hơn trong phim tài liệu. Các cuộc liên hoan phim tài liệu quốc tế được tổ chức nhiều hơn là cơ hội học hỏi cách tiếp cận đề tài và phong cách làm phim tài liệu giữa các quốc gia trên thế giới.

2.2 Các xu hướng tiếp cận đề tài làm phim tài liệu

2.2.1 Đề tài phim tài liệu về lịch sử:

Lịch sử như một dòng chảy vô tận mà ở đó các sự kiện lớn thường ảnh hưởng sâu nặng tới mỗi con người, có những biến cố lịch sử làm thay đổi thế giới. Ví dụ, các cuộc chiến tranh thế giới nổ ra ảnh hưởng tới hàng triệu con người cũng như thay đổi các vị trí địa chính trị của những nước lớn.

Phim tài liệu giữ lại những hình ảnh không chỉ mang tính lịch sử mà còn giúp con người ở những thời điểm khác nhau nhìn nhận những sự kiện lớn, những biến cố mà xã hội loài người đã trải qua.

Những sự kiện lịch sử luôn thu hút sự quan tâm của các nhà nghiên cứu xã hội, trong đó đạo diễn phim tài liệu luôn khai thác đề tài từ những vấn đề mang tính lịch sử. Nhờ những tập phim tài liệu về lịch sử mà ngày nay chúng ta hiểu rõ hơn về thế giới qua những hình ảnh sống động. Chiến tranh Thế giới thứ nhất là cuộc chiến “kết thúc mọi cuộc chiến tranh”, nhưng không ngờ lại trở thành tác nhân cho một cuộc chiến khác còn lớn hơn. Thế chiến 1 là cuộc chiến tranh lớn đầu tiên ảnh hưởng đến cả thế giới với những trận đánh dữ dội trên bộ, trên biển và cả trên không. Ở Việt Nam ngày nay có thể xem 2 tập phim tài liệu vào giai đoạn này: Cuộc đụng độ giữa các đế quốc, Những kế hoạch hoàn hảo. Hay nhiều tập phim tài liệu về chiến tranh thế giới 2 của Nga, Mỹ... sản xuất ngày nay được đưa lên kênh youtube để nhiều

người tiếp cận.

Đề tài lịch sử được khai thác làm phim tài liệu có thể cùng cảnh quay, cùng nhân vật nhưng được các đạo diễn khai thác từ những góc nhìn khác nhau do đó mỗi bộ phim mang lại cho người xem những giá trị khác nhau. Yếu tố chủ quan bộc lộ qua cách dựng phim, lựa chọn chất liệu và qua cả lời bình mang yếu tố chủ quan của nhà sản xuất.

Tiếp cận đề tài lịch sử làm phim tài liệu có 2 thời điểm: thứ nhất những sự kiện lịch sử đang diễn ra. Thứ 2, nó đã diễn ra rồi và trở thành quá khứ. Những đề tài làm phim lịch sử ở thời hiện tại đòi hỏi đạo diễn phải có cách nhìn khái quát để tìm ra cảnh quay, lựa chọn nhân vật và thu thập dữ liệu có giá trị lâu dài.

Làm phim với những đề tài lịch sử của quá khứ cần tìm đường dây liên hệ với hiện tại: nhân vật, nhân chứng còn sống, không gian địa điểm lịch sử còn tồn tại để tạo đường dây liên kết giữa quá khứ và hiện tại

2.2.2 Đề tài phim tài liệu liên quan đến những con người đặc biệt ảnh hưởng tới xã hội

Trong một thế giới đầy biến động, con người luôn là trung tâm, trong đó những người có ảnh hưởng lớn tới sự phát triển của một lĩnh vực nào đó trở thành nhân vật cho những nhà sản xuất phim tài liệu. Mức độ ảnh hưởng của họ sẽ quyết định đến quy mô sản xuất phim. Ví dụ một nhân vật chính trị ảnh hưởng đến quốc tế thì bộ phim đó phải mở rộng quy mô quốc tế với những cuộc phỏng vấn nhiều nguyên thủ quốc gia. Hay những nhà khoa học lớn khi làm phim về họ cần tiếp cận nhiều nhà khoa học khác. Mỗi một lĩnh vực đều có những con người có ảnh hưởng lớn trong xã hội, họ để lại cho nhân loại nhiều giá trị được cộng đồng ghi nhận.

Có những khó khăn khi làm phim tài liệu về những người nổi tiếng, chẳng hạn sẽ có những dư luận, quan điểm khác nhau ở mỗi quốc gia. Làm thế nào để đạo diễn đưa ra góc nhìn khách quan. Những nhân vật ảnh hưởng lớn trong xã hội được nhìn nhận từ nhiều góc độ cả không gian và thời gian. Khi làm phim về những con người nổi tiếng trong quá khứ rất có thể ở hiện tại có những phản biện trái chiều và phim tài liệu cũng phải tìm góc độ cân bằng các giá trị.

Ví dụ, bộ phim “Hồ Chí Minh - Chân dung một con người” của hai đạo diễn gạo cội Bùi Đình Hạc và đạo diễn Lê Mạnh Thích; biên kịch Bành Bảo; lời bình của Nhà văn Nguyễn Đình Thi, khắc họa sinh

động, sâu sắc cuộc đời và sự nghiệp của Chủ tịch Hồ Chí Minh, một tâm hồn và trí tuệ lớn lao, đã cống hiến cả cuộc đời mình cho sự nghiệp đấu tranh giải phóng dân tộc⁽⁴⁾.

2.2.3 Đề tài phim tài liệu về những sự kiện, con người có ảnh hưởng trong xã hội.

Ngày nay những đạo diễn trẻ, những nhà làm phim độc lập có thể tìm đề tài từ những sự kiện, con người có ảnh hưởng trong cộng đồng, xã hội. Họ là những người đang sống bình dị và tạo ra những giá trị của cuộc sống. Ví dụ, một người làm phở gia truyền, một người thợ rèn ở một bản H'Mông heo lánh mà mỗi ngày miệt mài làm ra các công cụ sản xuất cho bà con vùng cao...

Tại Liên hoan Phim tài liệu quốc tế Amsterdam 2021, nữ đạo diễn trẻ 23 tuổi Hà Lệ Diễm (Việt Nam) vinh dự được trao giải thưởng “Đạo diễn xuất sắc nhất” ở hạng mục Tranh giải quốc tế của Liên hoan với tác phẩm “Những đứa trẻ trong sương”. Đây là giải thưởng quan trọng chỉ sau giải thưởng “Phim xuất sắc” của Liên hoan. Ngoài ra, “Những đứa trẻ trong sương” còn được trao “Giải thưởng Đặc biệt” của Ban giám khảo Liên hoan dành cho Phim đầu tay. Trước đó ít ngày, phim “Mùa xuân vĩnh cửu” (Tên tiếng Anh: The Eternal Springtime) của đạo diễn trẻ Việt Vũ được trao Giải thưởng Lớn hạng mục Phim tài liệu ngắn hay nhất tại Liên hoan phim quốc tế Cork (Anh) lần thứ 66⁽⁵⁾. Điều này cho thấy các đạo diễn trẻ đang tìm kiếm những đề tài gần gũi trong cuộc sống và phản ánh trong phim tài liệu của mình và gặt hái thành công tại liên hoan phim tài liệu quốc tế.

Việt Nam là đất nước có nền văn hoá đa dạng với cảnh quan thiên nhiên đẹp, con người cần cù chịu khó đó là chất liệu sống động để các đạo diễn khám phá cho mảng phim tài liệu của mình.

2.2.4 Đề tài phim tài liệu khai thác từ kho dữ liệu

Ngày nay công nghệ thông tin phát triển trong kỷ nguyên số khi mà mỗi giây có hàng triệu dữ liệu video từ người dùng cập nhật thì kho dữ liệu đó thật là quý giá. Một đạo diễn phim tài liệu có thể khai thác kho dữ liệu khổng lồ qua các thời kỳ để làm phim. Có thể phân loại các dữ liệu video:

- Dữ liệu video truyền thống được lưu giữ ở các trung tâm điện ảnh, truyền hình, kho lưu giữ quốc gia, các tổ chức... nó thường được lưu giữ dưới dạng băng video.

- Dữ liệu video số hóa: Video được lưu giữ dưới định dạng số, với các trung tâm lưu giữ khổng lồ: big data, dữ liệu đám mây... hay các ổ lưu giữ từ cá nhân đến các tổ chức chuyên nghiệp như đài truyền hình. Dữ liệu video số dễ dàng tiếp cận qua đường truyền Internet và chia sẻ trong cộng đồng.

Việc khai thác đề tài làm phim tài liệu từ kho dữ liệu video sẽ gặp khó khăn về vấn đề bản quyền và khả năng truy cập các nguồn hình ảnh. Tuy nhiên khi tiếp cận dữ liệu video và phân tích nó giúp người làm phim có cách phát hiện đề tài và góc nhìn mới trong những dữ liệu đã có.

Ví dụ, trong 4 năm (2018-2021) Điện ảnh Quân đội nhân dân đã hoàn thành và ra mắt phim tài liệu dài 22 tập về cuộc chiến tranh giải phóng và chiến tranh bảo vệ Tổ quốc với tên gọi chung “Con đường đã chọn”. Đây là mảng đề tài về chiến tranh mà các đạo diễn phải tiếp cận kho dữ liệu video rất lớn để có cái nhìn toàn cảnh khi làm phim.

Dựa vào dữ liệu video đã có để phát triển đề tài làm phim tài liệu gắn với cuộc sống hiện tại là cách nhìn khái quát giữa lịch sử và vấn đề đương đại, giữa quá khứ và cuộc sống hôm nay.

2.2.5 Xử lý chất liệu làm phim tài liệu

Chất liệu: Là hiện thực phong phú và sinh động đang diễn ra hằng ngày, hằng giờ trong cuộc sống và xã hội, trong mối quan hệ biện chứng và phát triển không ngừng. Nó cũng có thể là những gì đã thuộc về quá khứ nhưng vẫn còn lưu dấu ấn trong cuộc sống hôm nay, như vụ án Lê Chi Viên, những võ công hiển hách của Nguyễn Huệ, Truyện Kiều của Nguyễn Du, v.v... Tất cả đều có thể trở thành chất liệu cho các bộ phim tài liệu.

Mỗi bộ phim đều bắt nguồn từ kịch bản, nhưng muốn có kịch bản phải có chất liệu để làm nên nó. Có thể thấy, mỗi người làm phim tài liệu đều có những sở trường, sở đoản khác nhau. Điều này dường như bắt nguồn từ thói quen, sở thích, trình độ cũng như nhận thức xã hội và cái gu thẩm mỹ của đạo diễn. Từ đó dẫn tới các vấn đề thuộc về phong cách làm phim, phương hướng sưu tầm chất liệu, lựa chọn đề tài như thế nào. Bởi vì chất liệu chỉ là một phần hiện thực trong cuộc sống, được khu biệt và giới hạn bởi nhận thức chủ quan của tác giả. Do đó, có đạo diễn suốt đời theo đuổi những đề tài lớn như chiến tranh và cách mạng, có đạo diễn luôn chú ý đến thân phận con

người, còn có người lại dành sự quan tâm cho vấn đề xóa đói giảm nghèo, v.v.

Do đó chất liệu sẽ dẫn đến đề tài và ngược lại, đề tài sẽ kiểm tra chất liệu xem có phù hợp với nội dung tác phẩm hay không. Đặc trưng thể loại và loại hình cũng là những yếu tố quan trọng trong việc định hướng sưu tầm chất liệu, vì không có chất liệu nào đáp ứng được tất cả, phù hợp được với tất cả các loại hình nghệ thuật hoặc đề tài khác nhau. Nhưng dù sao, việc khai thác chất liệu để làm phim tài liệu cũng dựa theo các phương pháp như sau:

Thứ nhất, phương pháp trực tiếp là phương pháp ra đời sớm nhất, được sử dụng trong tất cả các thể loại và các loại phim tài liệu. Những người làm phim chỉ việc ghi lại tất cả những gì đang tồn tại trong cuộc sống, không dàn dựng, không hư cấu hay tái hiện nên vì thế, phương pháp này đem lại cảm giác chân thực rất cao. Đây cũng là phương pháp dễ thực hiện nhất, nhưng lại khó hoặc không thể thực hiện được trong những bộ phim về đề tài lịch sử hoặc quá khứ.

Cách đây hơn nửa thế kỷ, khi đó Việt Nam đang bị chia cắt hai miền tại vĩ tuyến 17, có một đạo diễn người Hà Lan là Joris Ivens đã đến đây để ghi hình cụm cảnh quan trọng cho bộ phim “Vĩ tuyến 17 - Chiến tranh nhân dân”. Từ Hà Nội, ông đã được chủ tịch Hồ Chí Minh tiếp và cử nhóm trợ giúp đi vào vĩ tuyến 17 làm phim về cuộc chiến tranh tại Việt Nam. Cả hai vợ chồng ông (vợ ông đi theo làm âm thanh) vượt qua bom đạn để vào vĩ tuyến 17. Xuất phát từ Hà Nội, 3 chiếc xe Jeep chở đoàn mới đến Thanh Hoá đã bị đánh bom tả tơi... ông vẫn quyết tâm đi vào vĩ tuyến 17. Đang quay cảnh lá cờ tung bay bên bờ Bắc sông Bến Hải thì ông và nhóm làm phim lại bị bom vùi trong đất, mái tóc bị cháy, mọi người đào bới ông lên. Câu đầu tiên ông hỏi: Thăng Trường đâu rồi? (Trường là người Việt Nam cầm máy quay treo lên cột cờ quay cảnh lá cờ bay)... Bộ phim Vĩ tuyến 17 - Chiến tranh nhân dân đã đi vào lịch sử, nó được chiếu ở Pari vào năm 1968. Với bộ phim lịch sử này chất liệu cuộc sống thật ở nơi chiến tuyến có thể phải đổi bằng máu nhưng giá trị của nó mang lại cho người xem là vô giá. Năm 2018, tại Hà Nội đã tổ chức hội thảo về đạo diễn Joris Ivens với sự có mặt của nhiều nhân chứng đã từng gặp và làm việc với đoàn làm phim tài liệu vào năm 1967.

Phương pháp gián tiếp, là thông qua các hiện vật,

tĩnh vật (như đồ vật, thư từ, nhật ký, ảnh chụp)... được ghi hình để làm phim. Các chi tiết, hiện vật, tĩnh vật cần phải được cân nhắc, lựa chọn và sử dụng một cách có chừng mực, tránh lạm dụng dẫn đến việc gây nhàm chán cho khán giả hay làm ảnh hưởng đến tính chân thực của bộ phim. Kèm theo phương pháp này, người ta cũng có thể tái hiện hay dàn dựng một sự kiện hoặc sự việc nào đó nhưng phải hết sức thận trọng vì nếu không, nó sẽ lộ ra là của giả, không đem lại hiệu quả như mong muốn.

Phương pháp thứ ba, là sử dụng các tư liệu cũ nhưng dựng lại theo quan điểm mới. Ở đây, người ta có thể tìm đến những bộ phim thời sự, tư liệu, tài liệu v.v.. từ những nguồn khác nhau để dựng phim. Khó thực hiện so với hai phương pháp trên vì nó liên quan đến vấn đề bản quyền, kinh phí để mua tư liệu và cũng đặt ra những yêu cầu gắt gao về ý thức chính trị, lập trường tác giả, trình độ và tay nghề đạo diễn. Nhưng nếu thực hiện được, thì phim có thể tác động mạnh mẽ tới người xem, khiến họ thay đổi cả nhận thức và tư duy trước một vấn đề nào đó. Đây cũng là một khuynh hướng làm phim phù hợp với dòng phim tài liệu chính luận. Daniel Costele từng rất thành công với phương pháp này qua bộ ba nổi tiếng của ông có tựa đề Chiến tranh Việt Nam, những hình ảnh chưa được biết đến.

Đề tài và chất liệu làm phim tài liệu có mối quan hệ biện chứng, đề tài là nơi đạo diễn “sẽ đến” còn chất liệu là cái đạo diễn “sẽ lấy”. Việc phân tích chất liệu với các giá trị của nó giúp những người làm phim trong giai đoạn sản xuất có được hình ảnh hiệu quả nhất. Chất liệu hình ảnh, chất liệu âm thanh... được tập hợp theo hệ thống và xử lý trong quá trình dựng phim và tác phẩm phim tài liệu luôn mang giá trị khái quát phản ánh cuộc sống dưới một góc nhìn của đạo diễn./.

(1) <https://www.docsonline.tv/history-of-documentary-film/>

(2) <https://www.indiewire.com/2020/02/lumiere-brothers-arrival-of-a-train-4k-update-1202208955/>

(3) <https://nguoi-lambao.vn/phim-tai-lieu-la-su-sang-tao-giua-su-that-n10528.html>

(4) <https://cand.com.vn/van-hoa/VCD-phim-tai-lieu-Ho-Chi-Minh-Chan-dung-mot-con-nguoi-i49660/>

(5) <https://nhandan.vn/de-phim-tai-lieu-phat-huy-vai-tro-trong-cuoc-song-post680567.html>